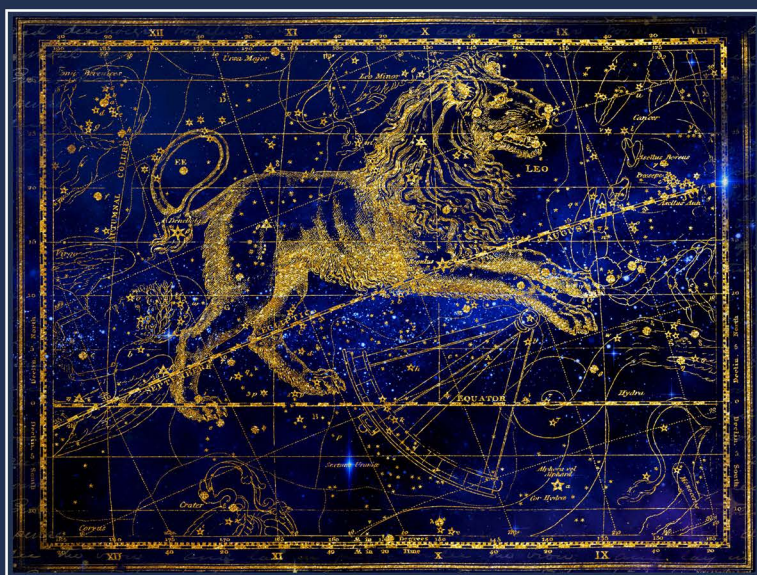

Katarzyna Borkowska

HOROSKOP PRASOWY

GATUNEK – JEZYK – DZIAŁANIE

WYDAWNICTWO UNIWERSYTETU GDAŃSKIEGO

HOROSKOP PRASOWY

GATUNEK – JĘZYK – DZIAŁANIE

Katarzyna Borkowska

HOROSKOP PRASOWY

GATUNEK – JĘZYK – DZIAŁANIE

WYDAWNICTWO UNIwersYTETU GDAŃSKIEGO
GDAŃSK 2021

Recenzent
prof. dr hab. Maria Wojtak

Redaktor Wydawnictwa
Krzysztof Lindstedt

Projekt okładki i stron tytułowych
Studio Spectro

Na okładce wykorzystano ilustrację z zasobów Pixabay
(domena publiczna, na prawach wolnego dostępu)

Skład i łamanie
Mariusz Szewczyk

Publikacja sfinansowana ze środków
Prodziekana ds. Nauki i Współpracy Międzynarodowej
Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Gdańskiego

© Copyright by Uniwersytet Gdański
Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego

ISBN 978-83-8206-369-1

Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego
ul. Armii Krajowej 119/121, 81-824 Sopot
tel. +48 58 523 11 37, tel. kom. +48 725 991 206
e-mail: wydawnictwo@ug.edu.pl
wydawnictwo.ug.edu.pl

Księgarnia internetowa: wydawnictwo.ug.edu.pl/sklep/

Druk i oprawa
Zakład Poligrafii Uniwersytetu Gdańskiego
ul. Armii Krajowej 119/121, 81-824 Sopot
tel. +48 58 523 14 49

Spis treści

Od Autorki. Dlaczego horoskop prasowy?	7
Wstęp	9
0. Wprowadzenie – o teorii, historii badań i stanie współczesnym	15
0.1. Pojęcie wypowiedzi i gatunku	15
0.1.1. Wypowiedź w rozważaniach lingwistów	15
0.1.2. Gatunek jako przedmiot genologii lingwistycznej	21
0.1.3. Wypowiedź i jej gatunki w mediach	30
0.2. Horoskop prasowy jako gatunek wypowiedzi	35
0.2.1. Definicja horoskopu prasowego	35
0.2.2. Geneza gatunku	38
0.2.3. Stan badań (Polska)	46
0.2.4. Stan badań (świat)	53
Rozdział 1. Jak jest zbudowany horoskop prasowy?	71
1.1. Struktura rozpatrywana w skali makro	72
1.1.1. Struktura podstawowa – wskazanie komponentów i ich układu	72
1.1.2. Struktura maksymalna – wskazanie komponentów i ich układu	73
1.1.3. Elementy struktury horoskopu – opis	77
1.2. Struktura rozpatrywana w skali mikro	96
1.2.1. Struktura podstawowa – wskazanie komponentów i ich układu	96
1.2.2. Struktura maksymalna – wskazanie komponentów i ich układu	97
1.2.3. Elementy struktury horoskopu – opis	101
1.3. Podsumowanie	109
Rozdział 2. O czym jest horoskop prasowy?	113
2.1. Obraz miłości	115
2.1.1. Miłość – znaczenie słowa	115
2.1.2. Podtypy miłości. Jaka jest miłość?	116
2.1.3. Czym jest miłość? Co się na nią składa?	118
2.1.4. Jakie są efekty miłości?	121

2.1.5. Kto uczestniczy w miłości?	121
2.1.6. Miłość a inne sfery życia	123
2.1.7. Miłość a erotyka	123
2.1.8. Miłość a przyjaźń	124
2.1.9. Brak miłości	124
2.1.10. Miłość w metaforach	125
2.2. Obraz pracy	126
2.2.1. Praca – kilka znaczeń słowa	126
2.2.2. Rodzaje pracy	127
2.2.3. Jaka jest praca?	127
2.2.4. Co składa się na pracę?	128
2.2.5. Jakie są cele i efekty pracy? Jakimi środkami można je uzyskać?	129
2.2.6. Kto uczestniczy w pracy?	130
2.2.7. Praca a inne sfery życia	133
2.2.8. Praca a odpoczynek	133
2.2.9. Brak pracy	134
2.2.10. Metaforyczny obraz pracy	135
2.3. Obraz zdrowia	137
2.3.1. Zdrowie – znaczenie słowa	138
2.3.2. Jakie jest zdrowie?	138
2.3.3. Co dzieje się ze zdrowiem?	139
2.3.4. Przejawy zdrowia	140
2.3.5. Sygnały utraty zdrowia	140
2.3.6. Jak utrzymać zdrowie? Jak je odzyskać?	142
2.3.7. Zdrowie a inne sfery życia	142
2.3.8. Metaforyczny obraz zdrowia	143
2.4. Podsumowanie	143
Rozdział 3. Jak działa horoskop prasowy?	145
3.1. Horoskop prasowy jako działanie językowe	145
3.2. Podsumowanie	161
Zakończenie	163
Czasopisma źródłowe	169
Bibliografia	173

Od Autorki.

Dlaczego horoskop prasowy?

Z reguły niewielki, niepozorny i najczęściej traktowany niepoważnie gatunek tekstu. Na łamach gazet zagościł w latach trzydziestych XIX w. i od tego czasu stał się regularną rubryką wielu wysokonakładowych czasopism, porannych dzienników, prasy kobiecej i magazynów specjalistycznych na całym świecie. Jak donoszą wydawcy, niektórzy kupują pisma głównie dla horoskopów... Czytają je w Indiach, w Australii, w Wenezueli..., a przez pewien czas sięgano do nich nawet w Watykanie. Statystyki oznajmiają, że z horoskopami w popularnych gazetach zapoznaje się częściej lub rzadziej ok. 50% z nas. Dużo mniej osób przyznaje się do tego, że te rozrywkowe bądź co bądź komunikaty mają bezpośredni wpływ na ich życie: zawierane związki, podejmowaną pracę czy kupno losu na loterii. Światowe organizacje postulują zamieszczanie przed horoskopami ostrzeżeń, podobnie jak w przypadku używek, a niektórzy psychologowie i socjologowie widzą w nich nawet narzędzie do kierowania społeczeństwami. Inni z kolei przypisują im właściwości terapeutyczne, kojące lęk i niepewność. Filozofowie i kulturoznawcy dostrzegają w nich zaś znak czasu – produkt społeczeństwa konsumpcyjnego, a także podświadomą namiastkę boga, w czasach odwrotu od religii. Tym wszystkim mogą być horoskopy prasowe. Warto więc zapytać, czym się ten gatunek tekstu charakteryzuje, jak funkcjonuje w języku? Analiza 7 tys. pojedynczych horoskopów z 12 lat, z 95 czasopism wydawanych w Polsce, przeprowadzona na tle badań krajowych i – po raz pierwszy w szerokim wyborze – światowych, może przynieść odpowiedzi.

Podstawą książki jest praca doktorska obroniona w Instytucie Filologii Polskiej Uniwersytetu Gdańskiego. Jej niepublikowana wersja (z 2007 r.) została zaktualizowana, w pewnych treściach zredukowana, a jednocześnie

wzbogacona o kontekst badań nad horoskopem z różnych części świata, z wielu pokrewnych dziedzin nauki.

Pragnę bardzo serdecznie podziękować Pani Promotor – Profesor Jolancie Maćkiewicz oraz Recenzentom – Pani Profesor Marii Wojtak oraz Panu Profesorowi Edwardowi Łuczyńskiemu za cenną pomoc, uwagi i wskazówki, które wzbogaciły moje rozumienie oraz ujęcie przedmiotu pracy.

Książkę z wdzięcznością dedykuję Bliskim i Przyjaciółom, którzy towarzyszą mi w mojej naukowej drodze.

Katarzyna Borkowska

Wstęp

Przedmiotem rozważań w niniejszej pracy jest charakterystyka horoskopu prasowego jako gatunku wypowiedzi. Analizą zostaną objęte teksty prognoz astrologicznych, zawierające m.in. przewidywania, rady i ostrzeżenia, przeznaczone dla osób urodzonych w jednym z dwunastu znaków zodiaku, regularnie zamieszczane głównie w działach rozrywkowych wysokonakładowej prasy, dzięki której zyskały w dość krótkim czasie ogromną popularność oraz rzeszę stałych odbiorców.

Decydując się na taki zakres materiału, dla uzyskania jego przejrzystości rezygnuję jednocześnie z analizowania pojawiających się sporadycznie w prasie tekstów prognostycznych (opatrzonych tytułem *horoskop*), opartych na wróżeniu z kart tarota, numerologii, a także wywodzących się z wierzeń celtyckich, Majów czy tradycji chińskich. Koncentrując się na przewidywaniach dotyczących określonych grup osób, wyłączam również z badań, obecne m.in. w wydawanych raz w roku dodatkach do ilustrowanych czasopism, teksty przepowiedni dla Polski czy świata, sytują się one bowiem poza obszarem tzw. prognoz urodzeniowych, czyli przewidywań opartych na położeniu gwiazd w chwili urodzenia danej osoby, stanowiących (w założeniu) podstawę publikowanych powszechnie horoskopów.

Aby wskazać to, co typowe dla omawianego typu tekstu i w konsekwencji zrekonstruować model gatunkowy horoskopu prasowego oraz przedstawić sposoby jego realizacji w konkretnych wypowiedziach, skupiam się na kilku głównych kryteriach wyodrębniania gatunków: temacie i językowym obrazie świata, stylistycznym kształcie wypowiedzi, strukturze tekstu, celu wypowiedzi oraz składnikach sytuacji komunikacyjnej – nadawcy, odbiorcy, wiążących ich relacjach i specyfice środka przekazu¹.

¹ Szerzej o kryteriach wyodrębniania gatunków wypowiedzi zob. Wprowadzenie. Tam także o kryteriach wyróżnionych przez M. Wojtak, *Gatunki prasowe*, Lublin 2004, s. 16–17

Materiał badawczy stanowi ok. 7 tys. horoskopów właściwych² (pojedynczych wypowiedzi adresowanych do osób urodzonych w danym znaku zodiaku), pochodzących z lat 1993–2005, opublikowanych w polskich dziennikach, gazetach z programem telewizyjnym, czasopismach ilustrowanych, szczególnie w tzw. prasie kobiecej, magazynach dla młodzieży, oraz w czasopismach hobbistycznych, poświęconych magii, astrologii i wróżbom³.

Poniżej zamieszczono wykaz czasopism źródłowych wraz ze skrótami, które będą stosowane w niniejszej pracy⁴.

A – „Antena”

B – „Bella”

BR – „Bella Relaks”

Bl – „Blask”

Bo – „Boutique”

Br – „Bravo”

BG – „Bravo Girl”

CHdC – „Chwila dla Ciebie”

CiB – „Cienie i Blaski”

C – „Claudia”

Cdod – „Claudia. Dodatek Specjalny”

CH – „Claudia. Horoskop”

Co – „Cosmopolitan”

Codod – „Cosmopolitan. Cosmohoroskop”

CoH – „Cosmopolitan. Horoskop”

oraz E. Laskowską, *Dyskurs parlamentarny w ujęciu komunikacyjnym*, Bydgoszcz 2004, s. 33, do których obecnie nawiązuję.

² Określenie „horoskop właściwy” przyjmuję za M. Wojtak, *Stylistyka tekstów użytkowych – wybrane zagadnienia* [w:] *Język – Teoria – Dydaktyka*, red. B. Greszczuk, Rzeszów 1999, s. 253–265.

³ Na występowanie horoskopów głównie w tych typach czasopism wskazała M. Zaśko-Zielińska, *Słownictwo w gatunku mowy (na przykładzie horoskopu prasowego)*, „Rozprawy Komisji Językowej Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego” 22, Wrocław 1996, s. 140.

⁴ Zachowano oryginalny zapis tytułów czasopism, oparty na informacjach wydawniczych zamieszczonych na stronie internetowej Związku Kontroli Dystrybucji Prasy, zob. www.zkdp.pl [dostęp: 16.11.2021]. Warto jednak odnotować, że w niektórych przypadkach różni się on od zapisu zgodnego z zasadami pisowni wielkimi literami oraz pisowni łącznej wyrazów z takimi częstkami, jak: mega-, tele-, super-. Indeks szczegółowy, w którym odnotowano każdy kolejny numer oraz rok wydania poszczególnych czasopism źródłowych, znajduje się na stronach 171–173.

CZnR – „Czas na Relaks”
 CZW – „Czwarty Wymiar”
 DR – „Dobre Rady”
 DRH – „Dobre Rady. Horoskop”
 DRdod – „Dobre Rady. Wydanie Specjalne”
 DB – „Dziennik Bałtycki”
 DP – „Dziennik Pomorski”
 D – „Dziewczyna”
 E – „Elle”
 Edod – „Elle. 2000–2004 Kosmiczny Horoskop”
 F – „Fakt”
 Fi – „Filipinka”
 G – „Gala”
 Gl – „Glamour”
 GlH – „Glamour. Horoskop”
 Go – „Gospodyni”
 Gr – „Gracja”
 GM – „Gwiazdy Mówią”
 H – „Halo”
 HdC – „Horoskop dla Ciebie”
 HdCdod – „Horoskop dla Ciebie. Wydanie Specjalne”
 I – „Imperium TV”
 J – „Jestem”
 JH – „Jestem. Horoskop”
 KL – „Kalejdoskop Losów”
 KiS – „Kobieta i Styl”
 KiŻ – „Kobieta i Życie”
 K – „Kurier TV”
 L – „Look”
 MC – „Marie Claire”
 MS – „Mega Star”
 MT – „Moda Top”
 MZ – „Moje Zdrowie”
 NŻ – „Na Żywo”
 N – „Naj”
 NztZ – „Nie z tej Ziemi”
 NŚ – „Nieznany Świat”

O – „Olivia”
PD – „Pani Domu”
PDdod – „Pani Domu. Ekstra”
P – „Pani”
Po – „Popcorn”
PDom – „Poradnik Domowy”
Pr – „Program TV”
Prz – „Przyjaciółka”
R – „Rewia”
SZ – „Samo Zdrowie”
SS – „Sekrety Serca,”
S – „Shape”
Sh – „She”
Su – „Sukces”
SiP – „Sukcesy i Porażki”
SE – „Super Express”
ST – „Super Tele”
ŚK – „Świat Kobiety”
ŚS – „Świat Seriali”
TjŻ – „Takie jest Życie”
TM – „Telemozaika”
TŚ – „Tele Świat”
TT – „Tele Tydzień”
T – „Tina”
TV – „TV Okey”
TW – „Twoja Wizja”
TD – „Twoje Dziecko”
TI – „Twoje Imperium”
TS – „Twój Styl”
TK – „Tygodnik Kociński”
TŻ – „Tygodnik Żułowski”
U – „Uroda”
V – „Vita”
Vi – „Viva”
VB – „Votre Beaute”
WW – „Wieczór Wybrzeża”
W – „Wróżbita”

Wr – „Wróżka”

ZŻW – „Z Życia Wzięte”

Z – „Zdrowie”

Zw – „Zwierciadło”

Ż – „Życie na Gorąco”

Oprócz tych czasopism jako materiał ilustrujący występowanie oraz identyczne ustrukturyzowanie horoskopów we współczesnych gazetach międzynarodowych, wykorzystuję teksty pochodzące z magazynów: „Vogue” (włoski), „Elle” (francuski) oraz „Bunte” (niemiecki).

W niniejszej pracy analizuję horoskop prasowy jako gatunek wypowiedzi. Rozważania zaczynam od Wprowadzenia w problematykę teorii tekstu, genologii, ze szczególnym uwzględnieniem funkcjonowania wypowiedzi i jej gatunków w mediach masowych oraz zaprezentowania definicji horoskopu prasowego, genezy gatunku, przedstawienia stanu badań nad tym typem tekstu. W częściach analitycznych tomu: 1) rekonstruuje model kompozycyjny horoskopu (w tym celu wskazuję na strukturę podstawową i maksymalną tekstu, wyodrębniam poszczególne składniki struktury, opisuję pełnione przez nie funkcje i relacje między nimi, badam sposoby realizacji poszczególnych komponentów w konkretnych tekstach oraz językowe sposoby wypełniania struktur; 2) omawiam językowy obraz świata obecny w horoskopie prasowym, przy czym koncentruję się na obrazie trzech głównych pól tematycznych: „miłości”, „pracy” i „zdrowia”; oraz 3) przedstawiam horoskop prasowy jako działanie językowe, akt mowy złożony z kilku pojedynczych aktów o różnych celach illokucyjnych (w tym celu charakteryzuję nadawcę tych tekstów, relacje między nim a odbiorcą, cel wypowiedzi oglądanej z dwóch różnych perspektyw, zależnych od przyjętego nadawcy, a także strategie językowe służące realizacji intencji komunikacyjnych nadawcy). We wszystkich częściach analitycznych są również zawarte charakterystyki aspektu stylistycznego gatunku, bowiem użyte środki językowe są uwarunkowane przez aspekty: poznawczy, strukturalny i pragmatyczny. Wnioski częściowe z przeprowadzanych w kolejnych etapach analiz przedstawiam w poszczególnych częściach rozprawy, ostatecznego podsumowania wyników dokonuję zaś w Zakończeniu.

0. Wprowadzenie – o teorii, historii badań i stanie współczesnym

0.1. Pojęcie wypowiedzi i gatunku

0.1.1. Wypowiedź w rozważaniach lingwistów

„Wypowiedź” jest różnie rozumiana w pracach z zakresu lingwistyki. Początkowo terminem tym posługiwano się wyłącznie w stosunku do przekazu mówionego (tak jak w ujęciu potocznym), jednak wraz z rozwojem refleksji teoretycznej jego znaczenie poszerzyło się, obejmując również przekaz pisany⁵. Powiązanie wypowiedzi z językiem mówionym jest obecnie widoczne w pracach Teuna A. van Dijka, który ujmując wypowiedź jako przekaz wykorzystujący kod mówiony, i odróżnia ją od tekstu, który posługuje się kodem pisany⁶. Inne stanowisko w tej kwestii zajmuje Elżbieta Laskowska, dla której wypowiedź może mieć zarówno postać dźwiękową (wypowiedź mówiona), jak i graficzną (wypowiedź pisana), a nawet postać gestów czy znaków dotykowych (pozostają one jednak poza obszarem jej badań)⁷. Założenie to zostało przyjęte także przeze mnie, przy czym w dalszej części pracy koncentruję się na wypowiedzi pisanej.

⁵ Na temat istniejącego w świadomości użytkowników języka pojęcia wypowiedzi jako przekazu mówionego zob. T. Dobrzyńska, *Tekst. Próba syntezy*, Warszawa 1993, s. 9. O poszerzeniu znaczenia wyrazu „wypowiedź” zob. A. Wilkoń, *Spójność i struktura tekstu. Wstęp do lingwistyki tekstu*, Kraków 2002, s. 28–29. Zob. także uwagi dotyczące zacierania się granic podziału na język pisany i język mówiony w świetle dzisiejszych badań nad komunikacją językową: A. Duszak, *Tekst, dyskurs, komunikacja międzykulturowa*, Warszawa 1998, s. 13.

⁶ Zob. T.A. van Dijk, *Badania nad dyskursem [w:] Dyskurs jako struktura i proces*, red. T.A. van Dijk, Warszawa 2001, s. 11–12 i nast.

⁷ Zob. E. Laskowska, *Dyskurs parlamentarny...*, s. 13.

Niektórzy badacze ponadto postrzegają wypowiedź jako działanie językowe lub wytwór tego działania. Renata Grzegorczykowa twierdzi, że wypowiedź to czynność mówienia, zjawisko przemijające, czyjeś indywidualne mówienie skierowane do konkretnego odbiorcy, z określoną intencją (celem), różne od samego wytworu tej czynności, czyli tekstu (mówionego bądź pisanego), przy czym badaczka wskazuje, iż różnice między typami wytworów coraz bardziej się zacierają⁸. Podobnie rzecz ujmuje Janina Labocha, według której wypowiedź może być rozumiana jako: 1) wypowiedzianie czegoś – fakt językowy, ustny, ulotny, związany w nierozzerwalny sposób z sytuacją aktu komunikacyjnego, przeciwstawiony, mogącemu funkcjonować autonomicznie, tekstowi (wytworowi), pierwotnie pisanemu, wtórnie mówionemu, a także jako 2) kategoria pragmalingwistyczna tekstu – model, który może służyć lingwistycznej interpretacji tekstu poprzez opisanie składających się na tę kategorię elementów kształtujących strategię nadawczo-odbiorczą⁹. Inne ujęcie prezentuje Janusz Lalewicz, który przez wypowiedź rozumie: „[...] to, co zostało wypowiedziane – przez kogoś, do kogoś i w pewnej sytuacji, a więc pewien tekst przyporządkowany pewnemu aktowi mówienia i jego okolicznościom”¹⁰. Wypowiedź jako „efekt zachowania językowego” definiuje Elżbieta Laskowska i w tym znaczeniu

⁸ Zob. R. Grzegorczykowa, *Głos w dyskusji o pojęciu tekstu i dyskursu* [w:] *Tekst. Problemy teoretyczne*, red. J. Bartmiński, B. Boniecka, Lublin 1998, s. 37–43.

⁹ Zob. J. Labocha, *Pojęcie wypowiedzi w lingwistyce*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” 1993, nr 49, s. 51–57. Badaczka odnotowuje, iż zazwyczaj termin „wypowiedź”, rozumiany jako „to, co wypowiedziane”, jest używany synonimicznie z wyrazem „tekst”. Ona sama opowiada się jednak za wyraźnym rozgraniczeniem obu pojęć. Według niej traktowanie wypowiedzi jako wytworu zakłada, że jest on w jakiś sposób utrwalaony, a co za tym idzie oderwany od sytuacji, w której powstał, co w przypadku wypowiedzi mówionej powoduje naruszenie jej spójności i kompozycji. Problem ten nie dotyczy jednak wypowiedzi pisanej, dla której to właśnie oderwanie od sytuacji komunikacyjnej jest jednym z podstawowych warunków funkcjonowania. W związku z tym wypowiedź ustna może dopiero stać się tekstem, jeśli jej utrwalaony efekt zostanie poddany zabiegom edytorskim, *ibidem*, s. 54. Zob. także szerzej: J. Labocha, *Tekst, wypowiedź, dyskurs w procesie komunikacji językowej*, Kraków 2008. Zob. *Lingwistyka tekstu w Niemczech. Pojęcia, problemy, perspektywy. Antologia tłumaczeń*, red. Z. Bilut-Homplewicz, W. Czachur, M. Smykała, Wrocław 2009; *Lingwistyka tekstu w Polsce i w Niemczech. Pojęcia, problemy, perspektywy*, red. Z. Bilut-Homplewicz, W. Czachur, M. Smykała, Wrocław 2009.

¹⁰ J. Lalewicz, *Podstawy funkcjonalnej typologii wypowiedzi* [w:] *Semantyka tekstu i języka*, red. M.R. Mayenowa, Wrocław, s. 64.

posługuje się również terminem „tekst”¹¹. Analizując wypowiedź jako działanie językowe oraz jako wytwór tego działania, terminy „wypowiedź” i „tekst” stosuję w toku dalszych rozważań wymiennie.

Bożena Witosz, odnosząc się do zmian w sposobie myślenia o tekście w lingwistyce, stwierdza: „[...] pochylając się nad tekstem, jesteśmy dziś bardziej zainteresowani tym, co ma charakter transgresywny – koncentrujemy się częściej na procesach i strategiach [...] decydujących o dynamice komunikacji, niż na artefaktach tekstowych, rozumianych jako wytwory czynności mownych”¹². Bliskie temu rozumieniu tekstu wydaje się, przyjęte również w niniejszej rozprawie, spojrzenie na wypowiedź nie tylko jako na statyczny wytwór działania językowego, ale także jako „[...] dynamiczny akt kreowania i interpretowania znaczeń w kontekście”¹³. Jak pisze Stanisław Gajda:

[...] tekst jest żywy i zmienny, podobny do filmu. Tworzą go nadawca i odbiorca – odbiorca jest współautorem, a nadawca, licząc się z adresatem (realnym i fikcyjnym), jest współodbiorcą. Tekst nie istnieje poza procesem tworzenia i odbioru. W ‘materialnym’ tekście nie jest zakodowane wszystko, co do niego należy. Każda realnie tworzona i odbierana wypowiedź jest znacznie bogatsza niż sam ‘materialny’ tekst. [...] Współtworzą je [teksty – KB] środki niefizyczne, implicytne, np. komponenty asocjacyjne, wpływające z wiedzy nadawcy i odbiorcy oraz z sytuacji aktu mowy, w której rodzi się tekst¹⁴.

Nadawca w procesie tworzenia wypowiedzi pisanej bierze pod uwagę pośredniość odbioru i środek przekazu, projektuje odbiorcę, stosuje odpowiednią strategię nadawczo-odbiorczą, zgodną ze swoją intencją; odnosi się

¹¹ Zob. E. Laskowska, *Dyskurs parlamentarny...*

¹² B. Witosz, *Genologia lingwistyczna. Zarys problematyki*, Katowice 2005, s. 103–104. Szerokie omówienie zmieniających się koncepcji tekstu, historii badań tekstologicznych w Polsce i na świecie oraz najnowszych tendencji badawczych można znaleźć w: T. Dobrzyńska, *Tekst. Próba...*; J. Bartmiński, *Tekst jako przedmiot tekstologii lingwistycznej* [w:] *Tekst. Problemy...*, s. 9–25; A. Duszak, *Tekst...*; B. Boniecka, *Lingwistyka tekstu. Teoria i praktyka*, Lublin 1999; T. Dobrzyńska, *Tekst* [w:] *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Lublin 2001, s. 293–314; A. Wilkoń, *Spójność...*; U. Żydek-Bednarczuk, *Wprowadzenie do lingwistycznej analizy tekstu*, Kraków 2005.

¹³ Zob. A. Duszak, *Tekst...*, s. 28. Rozpatrywanie tekstu w kontekście jest bliskie myśleniu o nim w kategoriach dyskursu, który obejmuje „[...] całość danego aktu komunikacji, a więc zarówno określoną werbalizację (tekst), jak i czynniki pozajęzykowe, które jej towarzyszą, tj. przede wszystkim określoną sytuację użycia oraz jej uczestników”, *ibidem*, s. 19.

¹⁴ S. Gajda, *Współczesna polszczyzna naukowa. Język czy żargon?*, Opole 1990, s. 95.

przy tym do wspólnej wiedzy językowej i kulturowej (zakłada m.in. ten sam system wartości, postaw i poglądów)¹⁵. Odbiorca, korzystając ze zdobytych wcześniej doświadczeń komunikacyjnych, przystępuje do rozszyfrowania tekstu. Nie jest to jednak zwykłe odczytanie zakodowanego sensu (szczególnie w tym typie tekstu, jakim jest analizowany w niniejszej rozprawie horoskop prasowy), a raczej współtworzenie sensu tekstu, zaktualizowanie go w określonej sytuacji odbioru, a może nawet całkowite wypełnienie go nadanym mu przez odbiorcę znaczeniem¹⁶.

Wypowiedź/tekst jest pojmowana jako pewna zorganizowana, funkcjonująca dla określonego celu komunikacyjnego całość, czyli komunikat¹⁷ powiązany z sytuacją komunikacyjną i aktualizowany w procesie odbioru. Analiza tak rozumianego tekstu powinna zatem uwzględniać zarówno badanie jego struktury, jak i ujęcie tekstu w kategoriach funkcjonalno-komunikacyjnych¹⁸. Wymaga to m.in.: ustalenia granic tekstu – wyodrębnienia go z potoku innych zdarzeń werbalnych i niewerbalnych, zanalizowania jego kompozycji oraz prześledzenia mechanizmów spójnościowych¹⁹.

Rozpoznanie granic komunikatu wyznaczonych delimitatorami, czyli wskaźnikami początku i końca wypowiedzi, pozwala zidentyfikować przeszerzeń, w której poszczególne składniki tekstu, powiązane wewnętrznymi relacjami, tworzą logiczną, sensowną całość²⁰. Sygnałem początku

¹⁵ Specyfikę powstawania wypowiedzi pisanej podkreśla J. Labocha, *Pojęcie wypowiedzi...*, s. 54.

¹⁶ Zob. Ingardenowską koncepcję miejsc niedookreślenia oraz konkretyzacji dzieła, zakładającą, że odbiorca konkretyzuje, współtworzy wypowiedź w procesie odbioru, dopowiadając te cechy świata przedstawionego, które pozostawały w tekście niedookreślone. Tekst jest jeden, natomiast konkretyzacji tyle, ilu odbiorców, R. Ingarden, *O dziele literackim*, Kraków 1960, s. 410–437. Zob. także M. Głowiński, *O konkretyzacji [w:] Style odbioru. Szkice o komunikacji literackiej*, Kraków 1977, s. 93–115.

¹⁷ Zob. T. Dobrzyńska, *Tekst...*, s. 293–294, 297.

¹⁸ Taki postulat badawczy wysuwa U. Żydek-Bednarczuk, *Wprowadzenie...*, s. 67. O komplementarnym ujęciu tekstu, poprzez opis jego struktury oraz pragmatyki, pisze także J. Bartmiński, *Tekst jako...*, s. 11. Szerzej o przeorientowaniu teoretyczno-metodologicznym w badaniach nad tekstem zob. B. Witosz, *Tekst jako wspólny przedmiot badań teorii tekstu, stylistyki i poetyki*, „Stylistyka” 7, Opole 1998, s. 45–60.

¹⁹ Zob. T. Dobrzyńska, *Tekst...*, s. 293–306.

²⁰ Na temat delimitacji tekstu zob. T. Dobrzyńska, *Jak się zaczyna i kończy wypowiedź*, „Pamiętnik Literacki” 1969, z. 2, s. 133–148; eadem, *Delimitacja tekstu literackiego*, Wrocław 1974; eadem, *Delimitacja tekstu pisanego i mówionego [w:] Tekst. Język. Poetyka. Zbiór studiów*, red. M.R. Mayenowa, Wrocław 1978, s. 101–118.

wypowiedzi pisanej mogą być, prócz wypowiedzeń o funkcji fatycznej, elementy o charakterze metatekstowym, m.in. tytuł/nagłówek czy wyodrębniony formalnie wstęp informujący o treści, kompozycji, okolicznościach lub powodach powstania danego tekstu, zaś do sygnałów końca zaliczyć można np. podpis autora²¹. Wymienione elementy, tworzące wspólnie ramę wypowiedzi²², są zatem rozpatrywane zarówno jako jej graniczne części, jak i z punktu widzenia pełnionej przez nie funkcji, związanej m.in. z sytuowaniem tekstu w kontekście czy też orientowaniem odbiorcy w przestrzeni komunikatu²³.

Strategiczne pozycje tekstowe są również związane z problematyką spójności wypowiedzi, rozumianej nie tylko jako spójność strukturalna (kohezja), ale przede wszystkim jako spójność semantyczna (koherencja)²⁴. Jak twierdzi Teresa Dobrzyńska, spójność linearna, realizowana za pomocą określonych wskaźników nawiązania międzyzdaniowego, które w znacznym stopniu ułatwiają odbiór wypowiedzi, uwypuklając formalnie powiązania zachodzące pomiędzy kolejnymi jej komponentami, jest zjawiskiem stopniowalnym, czasem w ogóle niewystępującym w danym tekście. Tym, co decyduje o uznaniu danej jednostki za logiczną całość, jest zatem jej spójność globalna, na gruncie której wypowiedzenia zespalają się w płaszczyźnie sensu podczas kompleksowego odbioru, w trakcie którego uwzględnia się znaczenie poszczególnych elementów językowych, rolę czynników sytuacyjnych, wspólną wiedzę o świecie nadawcy i odbiorcy oraz przyjętą normę zachowań i ocen²⁵. Spójność mieści się więc na trzech

²¹ Pojęcie „metatekstu”, czyli elementu wypowiedzi, której tematem jest sam tekst, wprowadziła A. Wierzbicka, *Metatekst w tekście* [w:] *O spójności tekstu*, red. M.R. Mayenowa, Wrocław 1971, s. 105–121.

²² Terminu „rama” używam za: J. Łotman, *Struktura tekstu artystycznego*, Warszawa 1984, s. 298–310; M.R. Mayenowa, *Poetyka teoretyczna. Zagadnienia języka*, Wrocław 2000, s. 261–280.

²³ Szerzej na ten temat strategicznych pozycji tekstowych zob.: A. Duszak, *Tekst...*, s. 128–149; U. Żydek-Bednarczuk, *Wprowadzenie do lingwistycznej...*, s. 165–195.

²⁴ O kohezji (spójności) i koherencji w kontekście wyznaczników tekstowości (obok intencjonalności, akceptabilności, informatywności, sytuacyjności oraz intertekstowości) zob. R.A. de Beaugrande, W.U. Dressler, *Wstęp do lingwistyki tekstu*, Warszawa 1990, s. 19–31. Zob. także U. Żydek-Bednarczuk, *Wprowadzenie do lingwistycznej...*, s. 79–113, A. Duszak, *Tekst...*, s. 91–112.

²⁵ Zob. T. Dobrzyńska, *Tekst...*, s. 293–294, 301–306. Na wspólnotę wiedzy o świecie jako czynnik decydujący o koherencji tekstu wskazuje m.in. M.R. Mayenowa, *Spójność tekstu a postawa odbiorcy* [w:] *O spójności...*, s. 189–205.

wzajemnie przenikających się poziomach: syntaktycznym, semantycznym i pragmatycznym²⁶.

Organizowanie wypowiedzi przez nadawcę oraz zintegrowanie jej w ramach koherentnej całości przez odbiorcę można przedstawić także za pomocą metafory „planu”:

W tej perspektywie – jak twierdzą R.S. Tomlin, L. Forrest, M.M. Pu i M.H. Kim – nadawca ma do dyspozycji pojęciowe reprezentacje wydarzeń i idei, które zgodnie z jego wolą winny zostać odtworzone w umyśle odbiorcy. Ten z kolei nie jest ani bezradnym, ani biernym świadkiem cudzych wysiłków, lecz aktywnie angażuje się w budowanie własnych reprezentacji danych spraw. Nadawca zachowuje się jak swego rodzaju architekt, a jego wytwór językowy, czyli tekst, może być ujmowany nie tyle jako w pełni wcielony konstrukt semantyczny, co raczej jako plan, pomagający odbiorcy w budowaniu własnych reprezentacji pojęciowych. Podobnie jak prawdziwy plan nie zawiera rzeczywistych materiałów budowlanych, ale na mocy konwencji wskazuje, jak powinny one być wykorzystane w budowaniu danego gmachu, tak też i sam tekst właściwie nie zawiera znaczeń *per se*, ale dzięki konwencji instruuje odbiorcę, w jaki sposób ma on wznosić swoją budowlę pojęciową. [...] Zapoznając się z zawartym w tekście planem, który dynamicznie rozwija się w czasie, odbiorca aktywizuje co najmniej trzy różne rodzaje wiedzy, aby zdekodować komunikat i włączyć wydobyte zeń informacje do reprezentacji tekstu. Słuchacz wykorzystuje elementy morfologiczno-syntaktyczne, za pomocą których zakodowano przepływ informacji. Odtwarza też implikatury, wywiedzione z pragmatycznej interpretacji zdań tekstu odczytanego w szerszym kontekście komunikacyjnym. Stosuje wreszcie procedury wnioskowania, by łatwiej wprowadzić szereg powiązań między poznawanym aktualnie tekstem a większymi zasobami swojej wiedzy²⁷.

Globalne znaczenie wypowiedzi jest pomieszczone w schemacie strukturalnym tekstu, zwanym też „superstrukturą”, w formie, którą można rozłożyć na wiele konwencjonalnych elementów, spełniających określone, częściowe cele komunikacyjne, składające się na realizację głównego celu komunikatu²⁸. Jak pisze Urszula Żydek-Bednarczuk: „Każdy producent tekstu ma w swojej kompetencji globalną strukturę tekstu. Potrafi zbudować

²⁶ Zob. klasyfikację typów spójności zaproponowaną przez U. Żydek-Bednarczuk, *Wprowadzenie do lingwistycznej...*, s. 87. Badaczka wymienia pięć typów, między którymi zachodzi kontinuum: spójność składniowa (strukturalna, kohezja), spójność semantyczna (koherencja), spójność tematyczna, spójność pragmatyczna oraz spójność wynikająca z kompozycji tekstu.

²⁷ R.S. Tomlin, L. Forrest, M.M. Pu, M.H. Kim, *Semantyka dyskursu* [w:] *Dyskurs...*, s. 47, 55.

²⁸ Zob. T.A. van Dijk, *Badania...*, s. 21–22; A. Duszak, *Tekst...*, s. 173–198.

**Uniwersytet
Gdański**

Wydawnictwo
Uniwersytetu Gdańskiego

„Książka jest tomem oryginalnym i cennym, poszerza i znakomicie pogłębia problematykę z zakresu genologii porównawczej (kontrastywnej), w Polsce krystalizującej swe założenia. [...] Mamy zatem do czynienia z precyzyjnym zaprojektowaniem analizy genologicznej jako wielowątkowego postępowania badawczego. Autorka w pełni zrealizowała zakładane cele poznawcze, prezentując warsztat badawczy najwyższej próby, osadzony w ramach genologii językoznawczej, umożliwiającej pełną i wielowątkową charakterystykę gatunku, przekraczającego przestrzenie kulturowe. Poszerzenie stanu badań o opracowania z licznych krajów i języków w znaczącym stopniu pogłębiły podjętą problematykę. [...] Społeczność badaczy genologów powinna przyjąć monografię Pani Katarzyny Borkowskiej z aprobatą ze względu na: walory poznawcze opracowania; perspektywy, jakie ono wyznacza (ścieżki analiz porównawczych); stylistyczną atrakcyjność autorskiego wywodu (książkę czyta się z przyjemnością!); utwierdzenie w słuszności podstawowych przekonań, które tworzą wspólnotę poznawczą wspomnianych badaczy; analizy drobiazgowe, wielowątkowe, precyzyjne, bogato ilustrowane materiałem egzemplifikacyjnym, starannie dobieieranym; uogólnienia oraz konkluzje, które mogą funkcjonować jako podstawa do formułowania dalszych hipotez badawczych, a więc poszerzania horyzontów poznawczych dyscypliny. Książka powinna też zainteresować międzynarodową społeczność badaczy, reprezentujących różne dyscypliny, zajmujących się problematyką funkcjonowania horoskopu w przestrzeni medialnej. Całościowy, precyzyjnie przedstawiony portret gatunku, pokazujący walory językoznawczego warsztatu badawczego, powinien tej społeczności dostarczyć bodźców do poszerzenia przestrzeni poznawczych [...].

Monografia pokazuje Autorkę jako badaczkę o szerokich horyzontach, skrupulatną w analizach i dociekliwą, dysponującą znakomitym warsztatem poznawczym z zakresu lingwistyki, a także umiejętnościami nie tylko formułowania hipotez badawczych, lecz ich analitycznej i interpretacyjnej weryfikacji”.

Z recenzji prof. zw. dr hab. Marii Wojtak

ISBN 978-83-8206-369-1